

OBRAZ DOBY PROTITURECKÝCH BOJOV A STAVOVSKÝCH POVSTANÍ VO FONDOCH ŠTÁTNEHO OBLASTNÉHO ARCHÍVU V BANSKEJ BYSTRICI

JÚLIUS VALACH

VALACH, J.: The Picture of Age of the Fights against Turks and Uprisings of the Esates in Funds of State regional Archive in Banská Bystrica. *Vojenská história*, 6, 3-4, pp 141 – 148, Bratislava.

In this contribution the author documents mentioned problems by means of funds preserved in the State Regional Archive in Banská Bystrica. The author has drawn information from these documents – the information relating to the uprising of the Esates, Turkish wars and Turkish occupation while paying attention to the movements of armies and troops, politic intents of hostile side, individual military formations and particularly commanders of fighting sides on the territory of above mentioned counties and districts.

Military History. Slovakia. Archival documents. Wars against Turks and uprising of Esates. 17th Century.

Archívne dokumenty vo fondoch Štátneho oblastného archívu v Banskej Bystrici živo poukazujú na stav a problémy spoločnosti v regióne, na konkrétne udalosti počas obranných bojov proti tureckej moci a rozpínavosti, ako aj s tým súvisiacimi a biedu plodiacimi stavovskými povstaniami. Napriek dvestoročným bojom proti tureckému nebezpečenstvu európski mocnári nebrali túto skutočnosť vážne a urobili si z nej nástroj vlastnej mocenskej politiky. Na druhej strane sa časť uhorskej šľachty v boji proti Habsburgovcom v 16. a 17. storočí utiekala k Turkom ako najvernejšiemu spojencovi. Udržiavanie protitureckých pevností, žoldnierskeho vojska a samotné vojny s Turkami si vyžiadali veľké finančné náklady. Uhorsko, lepšie povedané terajšie územie Slovenska, pre hospodársku vyčerpanosť, politický rozvrat a sebeckto uhorskej šľachty, sa primerane nezúčastnilo na týchto nákladoch, ale v súvislosti s protitureckou obranou mimoriadne vzrástlo daňové zaťaženie nešľachtického obyvateľstva. Turecké plienenie a stavovské povstania mali zásadný vplyv na hromadné úteky poddaných a zbojníctvo.

V období tureckého susedstva a nebezpečenstva sa Habsburgovci a uhorská cirkevná hierarchia usilovali ozbrojenou mocou pretvoriť Uhorsko na štát s jedným náboženstvom a tvrdo prenasledovali protestantov. Stavovské povstania bojovali za náboženskú slobodu a v mestách podporovali maďarských a slovenských mešťanov a zasadzovali sa o ich rovnoprávnosť s Nemcami. Aj keď heslom každého stavovského povstania bola sloboda, v podstate to bol boj za feudálne výsady, ktoré vo svojom dôsledku zapríčiňovali zaostávanie za ekonomickým vývojom v západoeurópskych krajinách.

K sledovanej problematike v Štátnom oblastnom archíve v Banskej Bystrici sa nachádza okolo 400 dokumentov, nepočítajúc informácie v jednotlivých fondoch slúžnovských úradov, ktoré sú bádateľsky prístupné, ale nie sú podrobne spracované. V príspevku neuvádzame archívny materiál, ktorý sa zaoberá zásobovacimi problémami, rabovaním vojsk, rozšírením zbojníctva a bojom proti nemu, problémami s platbami obyvateľstva a časťými výmenami mincí a finančného obehu, novými daňami a oslobodzovaním od daní, vyludňovaním obcí a celých oblastí, reštitúciami majetkov, ako svetských tak i cirkevných, útekmi preoblečených vojakov, najmä z povstaleckých vojsk, bezplatnými furmankami pre potreby vojsk, bezplatnými

prácami na opevneniach jednotlivých miest a v štiavnických baniach na čerpanie vody. Zamerali sme sa na informácie, ktoré sa bezprostredne dotýkajú armád.

K sledovanej téme poskytujú informácie archívne fondy uložené v Štátnom oblastnom archíve v Banskej Bystrici, konkrétne fond Gemerská župa 1504 – 1803, Zvolenská župa (1254) 1382 – 1922, fond Koháry – Coburg (1241) 1321 – 1909 a fond Radvanský z Radvane (1263) 1480 – 1939. K samotným stavovským povstaniam a tureckému nebezpečenstvu sa nachádzajú archívne dokumenty z uvedených archívnych fondov od roku 1628.

V roku 1628 Ibrahim beg z Ostrihomu sa sťažuje Petrovi Kohárymu, že niektoré obce prestali Turkom páliť vápno.¹ Budínsky paša v roku 1628 píše o obciach, ktoré majú odvádzať poplatky Turkom a ktoré nemusia.² Bally ostrihomský beg informuje v roku 1632 Petra Koháryho, že Turci sa usilujú odstrániť biedu, ale Koháryho vojská ničia chudobné obce poplatné Turkom. Ak toľto nezamedzí do troch dní, turecké vojská budú uskutočňovať odvetné opatrenia.³

Dňa 26. júna 1647 cisársky generál Horného Uhorska František Vešeláni nariaďuje, aby cisárskych nespratných a nedisciplinovaných vojakov v Gemerskej a Tornianskej župe pochytili a v prípade opakovania výčínov aj pobili.⁴ R. 1644 palatín Esterházy píše stavom Zvolenskej župy o vojenskom ťažení proti Jurajovi Rákocimu I.⁵

Zvolenská župa poskytuje inštrukcie slúžnemu Samuelovi Semberimu, ktorého vysielala ku generálovi Caraffovi do Viedne⁶ a zároveň Juraj Rákoci I. postupne zasiela stavom Zvolenskej župy tri mandáty, v ktorých požaduje vojenské jednotky a vozy na prepravu munície.⁷ Rákociho generál Ján Keméni žiada Zvolenskú župu, aby sa vyjadrila, či sa pripojí k povstalcovi alebo k cisárovi⁸ a stavy sa obracajú na palatína M. Esterházyho, či sa župa má brániť proti Jurajovi Rákocimu, či má poslať vojsko proti Turkom.⁹

Cisár Ferdinand III. r. 1646 reagoval na žiadosť o poskytnutie vojenskej pomoci proti Turkom odpoveďou, aby sa župy bránili vlastnými prostriedkami proti nájazdom Turkov.¹⁰ V roku 1649 veliteľ fiľakovského hradu Tomáš Bošňák píše Zvolenskej župe, že rokovania s Turkami stroskotali, preto je potrebné pripraviť sa na vojnu. Župa nech pošle na pomoc oddiel jazdy.¹¹ V roku 1653 Brezno žiada Zvolenskú župu o vyslanie strážnych oddielov z obcí, ktoré ešte Turci neujarmili, pretože sami sú plne zamestnaní stavbou hradiab a nemajú zvyšné mužstvo.¹² 11. marca 1653 Zvolenčania píše Gemerskej župe o tureckom nebezpečenstve.¹³

Dňa 6. októbra 1655 gróf František Vešeláni dôverne oznamuje, že Poliaci pravdepodobne vtrhnú do Uhorska a v prípade útoku nariaďuje Gemerskej župe, aby si bránila svoje hranice vlastnými silami.¹⁴ 16. júla 1657 panovník posielala na obranu krajiny niekoľkotisíc vojakov a samotná Gemerská župa robí príslušné opatrenia.¹⁵ V nasledujúcom roku Žigmund Pető z Košíc informuje Gemerskú župu o pohyboch Turkov a palatín Vešeláni v máji organizuje obranu krajiny.¹⁶ Z roku 1660 sa nám zachoval pôvodný opis situácie po príchode cisárskeho ne-

¹Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠOBA BB), f. Koháry – Coburg (1241) 1321 – 1909 (ďalej KC) 12. 141 – 1628.

²ŠOBA BB, KC 12. 160/1628.

³ŠOBA BB, KC 12. 158/1632.

⁴ŠOBA BB, f. Gemerská župa 1504 – 1803, (ďalej GŽ), šk. 2/1647.

⁵ŠOBA BB, f. Zvolenská župa (1254) 1382 – 1922 (ďalej ZŽ), A. I. 13(6)/1644.

⁶ŠOBA BB, ZŽ A. I. 13(90)/1644.

⁷ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV.1(77-79)/1644.

⁸ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV.1(70)/1644.

⁹ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV.1(68)/1644.

¹⁰ŠOBA BB, ZŽ A. I. 13(9)/1646.

¹¹ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV. 1(100)/1649.

¹²ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV. 1(115)/1653.

¹³ŠOBA BB, GŽ, šk. 7/1653.

¹⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1655.

¹⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 8/1657.

¹⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 7/1658.

meckého vojska do uhorských pevností.¹⁷ 8. augusta 1661 Leopold I. oznamuje, že Turci s Tatármi vnikli do Satmárskej a Sabolčskej župy a tyransky zaobchádzajú s obyvateľstvom, preto v súčinnosti s cisárskym vojskom sa má uskutočniť všeobecné povstanie – insurekcia.¹⁸ Cisársky hlavný veliteľ Juraj Druget a generál Montecucolliho vojska oznamujú 10. októbra 1661, že Turci presúvajú ťažké delostrelectvo a tri oddiely jazdcov, preto župa musí zmobilizovať oddiely župnej insurekcie do okolia Tisy.¹⁹ Turci sa tlačia do Satmárskej župy na Tokaj a Gemerská župa čaká na príchod Montecucolliho vojska. Panovník zároveň oznamuje rozdelenie pomocného vojska do Štítnika, Jelšavy, Poník, Fil'akova a Brezna a Spišská komora sa postará o zásobovanie vojska, najmä vyrieši problémy s ich prezimovaním.²⁰

19. júna 1663 panovník upozorňuje Gemerskú župu, že Turek sa už pohol proti Uhorsku. Turci a Tatári sa 2. júla zhromaždili v Sedmohradsku. Palatín taktiež upozorňuje na bezprostredné turecké nebezpečenstvo a nemecké vojsko vykupuje vozy. Zároveň panovník opisuje turecké postavenie z 18. októbra, hlavný vezír je pri Tekove a predpokladá, že Turci sa chcú dostať do Levíc 6. novembra.²¹ 18. júla 1663 cisár nariaďuje insurekciu proti tureckému ohrozeniu a obranu pohraničia pod vedením Žigmunda Petého a žiada vystrojiť 2 000 ľahkých ozbrojencov na obranu hraníc.²² Z Prešova 7. augusta 1663 Žigmund Petó oznamuje Gemerskej župe, že sa Tatári tlačia do Sedmohradska až ku Koložváru a vyzýva k všeobecnému povstaniu.²³ Leopold I. z Viedne 31. augusta 1663 oznamuje, že Turci zvíťazili pri Parkane (Štúrovo), obsadili pevnosť Nové Zámky a usilujú sa obsadiť župy Nitru, Tekov, Zvolen a Hont, vraždia mužov, ženy, deti, preto nariaďuje proti nim všeobecné povstanie.²⁴ 30. júla 1664 mohučský arcibiskup Ján Philippus sa zapája do organizácie expedícií proti Turkom, Gemerská župa sa zaoberá zásobovaním vojska v Rimavskej Sobote a pátra po vojenských zbehoch.²⁵ Palatín František Vešeláni nariaďuje, aby vojaci agu Vegha zo Szendrő, ktorí by podpaľovali a lúpili, boli pochytení a v prípade odporu zabití.²⁶

Leopold I. 6. júna 1666 oznamuje uzavretie mieru s Turkami a žiada o udržanie poriadku v krajine.²⁷ 16. júna 1666 Leopold I. nariaďuje pomôcť pri prevoze vojenských zariadení do Košíc, aby sa ich nezmocnil rušiteľ verejného poriadku gróf Imrich Balaša s nespokojencami na hrade Divín.²⁸ Palatín František Vešeláni 21. júna 1666 oznamuje kráľovský rozkaz na prevoz munície, vojenskej výzbroje na obsadenie hradu Imricha Balašu, ktorý utláča a pustoší celé okolie.²⁹

3. júna 1670 panovník vyzýva Gemerskú župu, aby podporovala generála Sporcka proti rebelom.³⁰ Spišská komora urguje dane na veľký presun vojska od Dunaja na Považie.³¹ Leopold I. prikazuje Zvolenskej župe, aby sa dobrovoľné poddanie Turkom prísne trestalo. 4. apríla 1671 Leopold I. odpúšťa trest smrti Františkovi Rákocimu pre urážku majestátu a velezradu na prosby jeho matky Žofie Bátoriovej. Súčasne mu vracia skonfiškované majetky s výnimkou trenčianskych.³²

¹⁷ŠOBA BB, GŽ, šk.10/1660.

¹⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1661.

¹⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1661.

²⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 11/1662.

²¹ŠOBA BB, GŽ, šk.12/1663.

²²ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1663.

²³ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1663.

²⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1663.

²⁵ŠOBA BB, GŽ, šk.13/1664.

²⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1664.

²⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1666.

²⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1666.

²⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1666.

³⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 13/1670.

³¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 13/1670.

³²ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1671.

Gróf Pavol Esterházy r. 1672 informuje Zvolenskú župu, že bol menovaný za hlavného veliteľa cisárskych vojsk proti povstalcov a zároveň vyzýva župu k vernosti cisárovi.³³ Panovník 4. októbra 1672 oznamuje Gemerskej župe presun vojska z Hlohovca cez Bojnice a banské mestá do Prešova³⁴ a Spišská komora dáva pokyn pre župu v otázkach zásobovania vojsk.³⁵ 29. marca 1673 sa konali presuny peších a jazdeckých légií z Horného Uhorska na západ.³⁶ V súvislosti s presunmi vojska sa Tekovská župa sťažuje na poškodené dediny a majetky ostrihomského arcibiskupstva spôsobené prechádzajúcim vojskom.³⁷ Gemerská župa 24. mája 1673 uskutočnila opatrenia proti zbojníkom.³⁸

Gemerská župa 6. júna 1674 vlastnými silami začala boj proti zbojníkom a rozširujúcej sa bigamii, cisárske vojsko 2. októbra župe odmietlo pomoc proti zbojníkom pre turecké nebezpečenstvo.³⁹ Leopold I. 28. septembra vyzýva šľachtu a obyvateľstvo vnútorných komitátov (*visceribus*), aby sa dostavili do cisárskeho tábora v Predtisi medzi mestami Böszörmény a Ujváros, lebo Turci s rebelmi už porušili prímerie a nemožno im veriť, pokúšali sa nedávno preraziť pri Nitre i v Zatisi a ich vyzvedači donášajú správy do Jágra.⁴⁰

Ján Gašpar Ampringen z Bratislavy upozorňuje na povinnú vernosť cisárovi a na nebezpečenstvo od povstalcov, ktorých podporujú Turci.⁴¹ Cisár Leopold I. oznamuje župe vzťah Poľska, Ukrajiny a Moskvy k Turkom.⁴² Opis bitky medzi Turkami a cisárskym vojskom v Nemesbiku dňa 14. novembra 1675.⁴³ 25. novembra 1675 cisársky generál Karol Strassoldo oznamuje, že jágerskí Turci prepadli cisárske vojsko v obci Nemesbik. Žiada o lepšie zásobovanie cisárskych vojsk, lebo župy uprednostňujú povstalcov.⁴⁴

Spišská komora 18. augusta 1676 upozorňuje muránskeho provizora, že Turci hrozia prepadnúť obce v Muránskom údolí, ktoré im neplatia daň. Župa má tomu zabrániť.⁴⁵

Cisár 14. júna 1677 vypisuje odmenu na hlavu vodcov povstania, a to 100 toliarov na Štefana Petróciho, Mateja Sečaiho, Gabriela Kendeho, Pavla Sepešiho a na hlavu generála Pavla Vešeléniho 2 000 toliarov. Na hlavu obyčajného vzbúrenca 1 zlatku. Cisár udeľuje amnestiu pre navrátilcov a trest smrti tým, čo sa pripoja k vzbúrencom.⁴⁶ Generál W. F. Cobb oznamuje 15. decembra 1677 Gemerskej župe, že povstalci zložení z Uhrov, Poliakov a Francúzov stratili 300 ranených a zajatých vojakov, zanechali na bojisku 2 zástavy, viac nákladných vozov, ťažný dobytok a utekali až po Debrecín.⁴⁷

19. apríla 1678 panovník vymenúva poľného maršala Jakuba grófa de Leslie za vojenského veliteľa Horného Uhorska.⁴⁸ Jágerský beg Ahmet Aga nariaďuje túlajúcim sa kurucov, aby do 10 dní opustili Nadtiskú oblasť a vrátili sa k svojim jednotkám. Ich zločiny v priebehu niekoľkých rokov narobili toľko škôd chudobe, že celé obce utekajú.⁴⁹

Kuriálny sudca Anton Forgáč posielal 12. septembra 1678 v odpise list Imricha Tököliho, v ktorom tento hrozí, že zničí Gemerskú župu ohňom a mečom, ak sa nepripojí k ne-

³³ŠOBA BB, ZŽ A. XXIV 2(94)/1672.

³⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 14/1672.

³⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 15/1672.

³⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 15/1673.

³⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 15/1673.

³⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 15/1673.

³⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 16/1674.

⁴⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1674.

⁴¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1675.

⁴²ŠOBA BB, GŽ, šk. 17/1675.

⁴³ŠOBA BB, GŽ, šk. 17/1675.

⁴⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1675.

⁴⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1676.

⁴⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1677.

⁴⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 2/1677.

⁴⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 20/1678.

⁴⁹ŠOBA BB, KC 12229/1678.

mu.⁵⁰ Z 11. septembra 1678 sú zachované aj ďalšie dva listy, Ferdinand de Märfeld, cisársky generál v Szendrő informuje župu o vojenskej situácii doma a v zahraničí a cisársky generál Leslie posielajú župe v prílohe patent o generálnej amnestii pre tých, ktorí slúžili u povstalcov.⁵¹ Dňa 4. októbra prichádza na územie Gemerskej župy vojsko generála Leslieho a ihneď sa zapája do bojov proti povstalcov a zbojníkom⁵² a 2. novembra 1678 povstalci (rebeli) vtrhli do Liptova.⁵³ Michal Fischer píše Jurajovi Bezegovi, podžupanovi Zvolenskej župy, že Turci napadli Sv. Beňadik, z okolia Lefantoviec odviekli polovicu obyvateľov, mor zúri v dedinách lupčianskeho panstva, ľud nevládze platiť dane a nemecké cisárske vojsko je pri Pukanci.⁵⁴ Generál Strassoldo tiahne s vojskom do Zvolenskej župy likvidovať zbojníkov.⁵⁵

Imrich Tököli z Mukačeva 12. decembra 1682 oznamuje Gemerskej župe, že panovník chce uzavrieť prímerie s Portou a župní vyslanci už odcestovali do Viedne. Preto zvoláva vyslancov žúp 11. januára 1683 na poradu do Košíc.⁵⁶ Gemerská župa vyšetruje škody spôsobené Tököliho vojskom.⁵⁷ Palatín Pavol Esterházy vyhlasuje insurekciu, pretože sa Turci blížia s veľkým vojskom.⁵⁸ Imrich Tököli 30. augusta 1683 informuje Gemerskú župu o pohyboch svojho vojska.⁵⁹

Cisársky generál Schulcz nariaďuje šľachtickú insurekciu proti Turkom na miesto, ktoré sa určí neskôr.⁶⁰ Tököli 10. júla 1685 informuje, že 17. júla má s Turkami uzavrieť dohodu.⁶¹ Gemerská župa bola obsadená cisárskym vojskom, preto sa nemôže zúčastniť na povstaní.

Palatín Pavol Esterházy zakazuje župe 18. septembra 1685 pripojiť sa k oddielom povstalcov a informuje, že Nové Zámky, Vacov, Novohrad a Hatvan sa opäť dostali do cisárskych rúk.⁶² Gemerská župa 24. októbra 1686 vypracovala pokyny o vedení boja proti Turkom.⁶³ V novembri 1686 Turci podnikli výpravu z jágerskej pevnosti na územie Gemerskej župy.⁶⁴ Cisársky veliteľ Ján Marchio Dori 31. decembra 1686 zakazuje pod trestom smrti dopravovať potraviny pre jágerských Turkov pod zámienkou oslobodenia zajatcov.⁶⁵

Cisársky generál Ján Marchio Doria žiada 22. júla 1687 poslať k Jágru do 8. augusta 500 košických meríc obilia na rozkaz generála Caraffu bez meškania a priet'ahov. Všetky pohraničné župy musia dodať zásoby pre vojenské kone, za čo im ihneď zaplatia. Teraz vojsko oblieha Jáger, ktorý dobyje, a ak župa nesplní rozkaz o dodávkach, vojsko vykoná takú exekúciu, že horšiu by nevymyslel nijaký barbar na svete, lebo nenechá kameň na kameni, spustoší a všetko obráti navnivoč. Zemanov a podžupana zajme.⁶⁶

Z 10. septembra máme informácie o zhromažďovaní sa vojsk na území Gemerskej župy.⁶⁷ Barón Ján Buttler, veliteľ jágerského hradu 18. augusta 1688 upozorňuje Gemerskú župu na

⁵⁰ŠOBA BB, ZŽ, šk. 2/1678.

⁵¹ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 2/1678.

⁵²ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 20/1678.

⁵³ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 20/1678.

⁵⁴ŠOBA BB, ZŽ A.XXIV. 2(140)/1679.

⁵⁵ŠOBA BB, ZŽ – A.XXIV. 2(129)/1679.

⁵⁶ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 2/1682.

⁵⁷ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 22/1682.

⁵⁸ŠOBA BB, ZŽ A.XXIV. 3(44)/1682.

⁵⁹ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 22/1683.

⁶⁰ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 2/1685.

⁶¹ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 2/1685.

⁶²ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 3/1685.

⁶³ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 23/1686.

⁶⁴ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 23/1686.

⁶⁵ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 3/1686.

⁶⁶ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 3/1687.

⁶⁷ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 24/1688.

vpád Tököliho prívrženca Pongraza so 600 mužmi zo Sliezska a Moravy.⁶⁸ Generál Anton Caraffa píše z Viedne stavom Zvolenskej župy, že Turci ustupujú. Žiada Zvolenskú župu, aby zaplatila za zimné ubytovanie cisárskeho vojska daň 13 800 zlatých.⁶⁹

Panovník 17. decembra 1690 ustanovuje generála Caraffu za splnomocneného komisára pre zimné ubytovanie vojska v Gemerskej župe.⁷⁰

Pavol Esterházy žiada Gemerskú župu o podporu pre Imricha Ebeckého, vicekapitána z Levíc na výkupné z tureckého zajatia.⁷¹ Veliteľ Jágru barón Buttler 5. septembra 1691 pozýva stavy Gemerskej župy na d'akovné bohoslužby do Jágru pri príležitosti víťazstva nad Turkami 19. augusta 1691, keď títo stratili 24 000 mužov. Treba niečo poslať pre kuchyňu a dobré víno.⁷²

Gemerská župa 29. novembra 1693 uzavrela dohodu o zimnom ubytovaní a vydržiavaní regimentu vicemarsála Gronsfelda.⁷³ Z roku 1695 sa zachovalo vyúčtovanie s vojskom generála Schlika ubytovaného v Gemerskej župe.⁷⁴ Cisár Leopold I. 23. decembra 1698 pozýva stavy Gemerskej župy na svadbu následníka trónu Jozefa I. s Wilhelminou Amáliou vojvodkyňou brunšvicovou a luneberskou 15. februára 1699.⁷⁵ Spišský župan gróf Štefan Čáki informuje Gemerskú župu, že uhorskí župní vyslanci odovzdajú Jozefovi I. svadobný dar 1 a pol milióna zlatých, na župu pripadne 1/16.⁷⁶ 2. júna 1699 sa uskutočnil presun vojska z Gemerskej župy do Sliezska.⁷⁷ Gemerská župa sa 4. októbra 1701 vyúčtovala za rok 1699 s vojenskou pokladnicou a so Schlikovými dragúnmi.⁷⁸ Leopold I. 24. novembra 1701 vypisuje odmenu 10 000 zlatých za chytenie Františka Rákociho II., ktorý ušiel z Viedenského Nového Mesta a za mŕtveho 6 000 zlatých⁷⁹ a Dvorská vojenská rada 10. decembra 1701 oznamuje vypísanie odmeny na chytenie alebo usmrtenie Františka Rákociho.⁸⁰

5. apríla 1702 požiar na Muráni zničil zásoby a ubytovacie priestory pre vojsko.⁸¹ Leopold I. požaduje 7. októbra 1702 od Uhorska 15 000 vojakov na ochranu španielskeho dedičstva proti Francúzom a ich spojencom a na doplnenie vojska v Taliansku; na Gemerskú župu pripadne zo 120 port 138 mužov.⁸² Cisárska subdelegovaná vojenská komisia v Košiciach oznamuje Gemerskej župe 27. októbra 1702 skladbu troch peších légii a ich výstroj, požadovaných od Uhorska a pripomína vyslanie 138 mužov do toho kontingentu.⁸³ Rákoci 20. decembra 1703 oznamuje Gemerskej župe blokádu hradu Szendrő a žiada župu o pomoc veliteľovi Andrejovi Baraňovi.⁸⁴

Časť Rákociho vojska 3. februára 1704 sa presúva od obliehania Jágru do Gemera. V prípade, ak nebude potrebné pri blokáde Szendrő a Muráňa, do 4 dní sa presunie do Putnoku. Župa nech vyčká na ďalšie rozkazy.⁸⁵ 29. februára 1704 Rákoci nariaďuje insurekciu v Gemerskej župe a vojsko sa má sústrediť v Jágru;⁸⁶ šľachtická insurekcia sa má sústrediť na obliehanie Jágru pod velením kapitána Jána Deáka.⁸⁷ František Rákoci oznamuje Gemerskej župe 6. augusta 1704,

⁶⁸ŠOBA BB, GŽ, č. šk. 3/1688.

⁶⁹ŠOBA BB, ZŽ A.XXIV. 3(71)/1688.

⁷⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 25/1690.

⁷¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 26/1691.

⁷²ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1691.

⁷³ŠOBA BB, GŽ, šk. 27/1693.

⁷⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 27/1695.

⁷⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1698.

⁷⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1699.

⁷⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 29/1699.

⁷⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 30/1701.

⁷⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1701.

⁸⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1701.

⁸¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 31/1702.

⁸²ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1702.

⁸³ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1702.

⁸⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 32/1703.

⁸⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

⁸⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

⁸⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

že na sneme v Gyulafehérváre ho zvolili za sedmohradské knieža. Bude sa snažiť vydobýť slobodu aj pre Uhorsko.⁸⁸ Rákoci 13. decembra 1704 nariaďuje Gemerskej župe, aby vystrojila 200 pešiakov a 200 jazdcov a tiež nariaďuje, že sa majú platiť desiatky prepoštom, opäť, farárom a ostatným cirkevným hodnostárom.⁸⁹ František Rákoci 27. decembra 1704 oznamuje Gemerskej župe, že cisárski vojaci boli porazení, stratili 6 zástav. Žoldnier a insurgenti sú povinní ísť za Váh. Zbehlí insurgenti sa majú vrátiť.⁹⁰

František Rákoci 6. januára 1705 v tábore pri Leviciach poveruje generála Daniela Esterházyho organizovaním osobnej insurekcie.⁹¹ 21. februára 1705 Rákoci vysiela do Gemerskej župy generála Antona Esterházyho, aby zariadil vykonanie príkazov o insurekcii, o vojenských zbehoch a o dodávkach potrebných na vedenie vojny.⁹² Rákoci 24. apríla 1705 žiada Gemerskú župu o mienku o mieri s Viedňou, ktorý sa má sprostredkovať v priebehu prímeria uzavretého v Banskej Štiavnici.⁹³ a 12. júna 1705 organizuje presuny vojska medzi župami. Mikuláš Berčeni 26. júna 1705 rieši povinnosť Malohontu a Gemera postaviť žoldnierov.⁹⁴

František Rákoci 15. januára 1706 vyzýva Gemerskú župu, aby svoje hajdúske oddiely doplnila podľa predpísaného stavu, podľa port⁹⁵ a 5. februára 1706 pozýva zástupcov župy do Trnavy na prípravu mierového rokovania s viedenským dvorom.⁹⁶ 26. júla 1706 František Rákoci pozýva Gemerskú župu na inštaláciu Šimona Forgáča a Františka Bertótyho za hlavného veliteľa a vicegenerála na vizsolyskom poli 21. augusta 1706.⁹⁷ Rákoci z tábora pri Nových Zámkoch 30. júla 1706 vyzýva do zbrane za politickú slobodu, na pomstu cisárskemu domu, a 4. októbra 1706, v čase obliehania Ostrihomu, vyzýva z tábora pri Sečanoch všetkých do zbrane, aby zničili cisárske vojsko. Každý musí prispieť podľa možnosti.⁹⁸ Gemerská župa 11. júna 1708 sa zaoberá zaobstarávaním súkna na uniformy pre hajdúchov.⁹⁹ František Rákoci 6. októbra 1708 nariaďuje Gemerskej župe, aby poslala 30 – 40 jazdcov spomedzi tých, čo opustili svoje pluky a zdržiavajú sa doma alebo na území župy.¹⁰⁰ Koncom decembra Gemerská župa zabezpečuje rozmiestňovanie vojska konfederantov v župe na zimné ubytovanie podľa obcí.¹⁰¹

Hlavný veliteľ Rákociovských vojsk 7. januára 1709 gróf Mikuláš Berčeni vymenúva Pavla Oroslániho za kapitána Gemerskej župy a župným funkcionárom nariaďuje, aby plnili jeho rozkazy.¹⁰² František Rákoci 1. júna 1709 ustanovuje baróna Štefana Andrášiho za vodcu povstalcov – insurgentov. Vojenská prehliadka sa má konať 18. júna v Jelšave.¹⁰³ Cisársky generál Viard 12. decembra 1709 vyzýva obyvateľov Gemerskej župy, aby sa podriadili a vyslali k nemu svojich zástupcov.¹⁰⁴

Z roku 1710 sa vo fonde Gemerskej župy nachádza zmluva o kapitulácii Jágra z 30. novembra a z 2. decembra 1710 medzi veliteľom pevnosti Mikulášom Perénim za konfederantov a Františkom grófom Vallis za cisársku stranu¹⁰⁵ a v decembri 1710 sa veliteľia cisárskej armády lúčia s Gemerskou župou.¹⁰⁶

⁸⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

⁸⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

⁹⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1704.

⁹¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1705.

⁹²ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1705.

⁹³ŠOBA BB, GŽ, šk. 3/1705.

⁹⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 33/1705.

⁹⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1706.

⁹⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1706.

⁹⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1706.

⁹⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1706.

⁹⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 36/1708.

¹⁰⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1708.

¹⁰¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 36/1708.

¹⁰²ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1709.

¹⁰³ŠOBA BB, GŽ, šk. 4/1709.

¹⁰⁴ŠOBA BB, GŽ, šk. 37/1709.

¹⁰⁵ŠOBA BB, GŽ, šk. 40/1710.

¹⁰⁶ŠOBA BB, GŽ, šk. 40/1710.

Cisár 20. mája 1711 zasiela Gemerskej župe pokyny na usporiadanie majetkových záležitostí po občianskych vojnách¹⁰⁷ a 30. júla 1711 župa obdržala cisársku generálnu amnestiu povstalcov z 3. júna 1711.¹⁰⁸ Ján Pálffy 17. augusta 1711 dáva pokyny na spoluprácu žúp pri presunoch cisárskeho vojska¹⁰⁹ a 13. novembra 1711 cisár patentom nariaďuje, aby sa kostoly, fary, školy a benefíciá vrátili tým, ktorí ich držali pred Rákociho povstaním.¹¹⁰ Gemerská župa koncom roka 1711 uskutočňuje opatrenia proti šíreniu moru z pochovaných mŕtvol.¹¹¹

Významnejšie archívne dokumenty v úvode vyznačených dokumentov archívnych fondov, uložených v Štátnom oblastnom archíve Banská Bystrica, nám dokumentujú obdobie tureckých vojen, okupácie a stavovských povstaní v základnej časti na území Zvolenskej župy, Gemerskej župy, Hontianskej župy, Malohontského dištriktu, ako aj oblastí nachádzajúcich sa v súčasnosti v Maďarsku a Sedmohradsku. Zvolenská župa v dobe tureckých vojen nebola okupovaná, avšak obyvateľstvo bolo zaťažené vojnovou daňou, subsídiami v naturáliách, priamym zásobovaním a ubytovaním vojska prechádzajúcim cez územie župy alebo zimujúcim, župnými daňami a poplatkami Turkom. Obyvateľstvo trpelo aj vykonávaním bezplatných prác na opravách komunikácií, čerpaním vody v banskoštiavnických baniach, na stavbách opevnení 1556 – 1559 v Leviciach, 1559 – 1578 Krupina, Pukanec, Bzovík, Očová, Slatina, Kozelník, 1602 – 1608 Nógrád, Drégely-Palánk, 1609 – 1647 Fil'akovo a koncom 17. a prvej polovice 18. storočia i Budín a Belehrad. V pokračujúcom období stavovských povstaní hospodárska situácia donútila obyvateľstvo, nielen zo Zvolenskej župy, k hromadným útekom celých dedín.

V Gemerskej župe pracovala župná správa nepretržite. V 16. storočí bola časť južných okresov župy obsadená Turkami a zvyšok územia bol kontrolovaný fil'akovským begom. Pravidelnú daň Turkom platili nielen niektoré obce župy, ale v určitom období aj župa ako celok. V 17. storočí až do vyhnania Turkov patrila Gemerská župa do sféry vplyvu jágerského bašu, ktorého vojenské jednotky robili nájazdy až k Dobšinej a na Muráň. Z archívnych materiálov Gemerskej župy sa zachovali významné historické a jedinečné informácie k stavovským povstaniam, ktoré ďaleko presahujú regionálnu hodnotu. V rámci Hontianskej župy a Malohontského dištriktu sa v skúmanej problematike zachovali písomnosti, najmä v hlavnoslužbovských spisoch z rokov 1576 – 1826, a to veci vojenské, škody spôsobené Turkami, Rákociho povstanie, súpisy insurgentov a ubytovania vojsk.

Popri dvestoročným bojom proti tureckej moci sa v stredoeurópskej odbornej literatúre často spomínajú zásluhy na záchrane kresťanskej civilizácie. Celá ľarcha obrany západnej civilizácie, hospodárstva spočívala na pleciah podunajských a stredoeurópskych národov. V posádkach na území Slovenska boli početné skupiny nemeckých žoldnierov, landsknechtov, ale jadro v posádkach na slovensko-tureckom pohraničí pešiakov – drabantov, hajdúchov a husárov tvorili Maďari, Srbi, Slováci, Chorváti a Ukrajinci. V posádkach banských miest pôsobili slovenskí puškári ako zvláštne vojenské útvary. Bezprostredným dôsledkom tureckého sušedstva a stavovských povstaní bolo postupné vyludňovanie pohraničných oblastí a ťažko zvládnuteľné zbojníctvo.

¹⁰⁷ŠOBA BB, GŽ, šk. 41/1711.

¹⁰⁸ŠOBA BB, GŽ, šk. 41/1711.

¹⁰⁹ŠOBA BB, GŽ, šk. 41/1711.

¹¹⁰ŠOBA BB, GŽ, šk. 41/1711.

¹¹¹ŠOBA BB, GŽ, šk. 359/1711.